

XALQARO TILLARDAGI YURIDIK TERMINLARNING MILLIY TILDA IFODALANISHI

Omonova Mahliyo Ahrorjon qizi
NamDU 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Terminologiya maxsus bilim sohasi sifatida tadqiqotchilar eʼtiborini tobora koʻproq jalb qilib kelmoqda. Bu birinchi navbatda zamonaviy ilmiy bilimlarning xalqaro tabiati va inson faoliyatining turli sohalarida til toʻsiqlarini bartaraf etish usuli sifatida namoyon boʻladi. Har qanday zamonaviy fanning mavjudligi va rivojlanishi atamalarsiz umuman terminologiyasiz mavjud emas. Atamalar ilmiy kashfiyotning mohiyatini belgilaydi, rivojlanayotgan bilim sohalarini mazmunini aks ettiradi, yangi yaratilgan maʼlumotlar va fan-texnikada mavjud boʻlgan tushunchalarni izohlaydi.

Termin (lotincha terminus-chegara) maxsus ilmiy maʼnoga tegishli soʻz yoki soʻzlar birikmasi. Terminologiya haqida birinchi marta XX asrning 30-yillarida tilshunos olim E.D.Polivonov fikr bildirgan. Bu davrda terminologiya muammolari endigina nazariy va amaliy jihatdan rivojlanish bosqichiga oʻtgan edi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Muayyan til terminologiyasining rivojlanishi jamiyat hayoti va unda sodir boʻlayotgan oʻzgarishlar bilan bogʻliq. Shuningdek, bir tilning terminologik bazasini shakllantirish murakkabmashaqqatli jarayon boʻlib, uni yaratuvchilardan maxsus bilim va maʼlum malaka bilan bir qatorda umumiy madaniyat, bilimdonlik benuqson savodxonlikni ham talab etadi. Qonun va huquq tili, huquqiy terminologiya haqida gapirganda shuni taʼkidlash kerakki, qonun ijodkorligi madaniyati qatʼiy professional tilni va shu bilan bir qatorda uning soddaligi tushunarlilik va aholining barcha qatlamlari uchun ochiqligini nazarda tutadi. Normativ-huquqiy hujjat matnida qoʻllanilgan atmalarning notoʻgʻriligi qonun maʼnosini buzib koʻrsatish imkoniyatini yuzaga keltiradi. Bu borada H.A Kerimov shunday fikr bildiradi “Notoʻgʻri yoki oʻrinsiz qoʻllangan soʻz yoki ibora fikr va uning matn ifodasi oʻrtasidagi tafovut baʼzan ogʻir oqibatlariga olib kelishim mumkin. Ayniqsa qonun ijodkorligi sohasida.” [1, 123] Yuridik atamalardan toʻgʻri foydalanish qonun ijodkorligi faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, bunday soʻzlar qonunchilik akti tilini saqlash uchun moʻljallangan boʻlib, amaliyotda qoʻllash qulaydir.

TADQIQOT NATIJASI

Qonunchilik fikrini va normativ huquqiy hujjatlar shaklini taqdim etishda muayyan talablarga rioya qilish va qonun ijodkorligi sohasi uchun maxsus ishlab chiqilgan til vositalaridan

foydalanish kerak. Bu borada quyidagi tamoyillarga qatʼiy amal qilish talab etiladi.

1. Belgilangan huquqiy konsepsiya mazmunini toʻgʻri va bir maʼnoda aks ettirish;
2. Tushunarsiz, noaniq atamalardan foydalanishga yoʻl qoʻyilmasligi

3. Huquqiy hujjat matnida ritorik shakllar va majoziy maʼnoda qoʻllaniladigan soʻzlarni ishlatmaslik. Chunki atamalarning bevosita va maʼlum maʼnosida qoʻllanmaydi. Bu atama har doim bir maʼnoli boʻlib, uning maʼnosi matnga mos ravishda turlicha oʻzgarmaydi. Semantik noaniqlik mavjud boʻlgan soʻz maxsus atushunchani bildirish vazifasini bajara olmaydi.

4. Normativ huquqiy hujjat matnida eng avvalo keng tadbiiq etilayotgan va faol qoʻllanadigan atamalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

5. Huquqiy terminologiyadan foydalanishdagi barqarorlik va beqarorlik. Anʼanaviy atamalardan voz kechib, bir xil tushunchalarni bildiruvchi yangi atamalarni kiritish oʻrinli emas.

6. Atamalarning qoʻllanishida maksimal qisqalik. Boshqa tillardan olingan atamalar milliy yuridik tilga putur yetkazmasligi lozim.

7. Ikki yoki undan ortiq soʻzdan tuzilgan atamalar, qisqartmalarni ortiqcha ishlatmaslik. Normativ huquqiy hujjat tilida faqat adabiy tilde mustahkam oʻrin olgan qisqartmalardagina foydalanish tavsiya etiladi.

8. Muqobili mavjud boʻlgan taqdirda oʻzlashmalardan oʻrinsiz foydalanmaslik.

Demak, yuridik atama qonun chiqaruvchining xohish irodasini ifodalovchi, qonun hujjatlari matnlarida bir xil qoʻllanadigan, aniq maʼnoga ega boʻlgan huquqiy tushunchaning umumlashgan nomi boʻlgan soʻz yoki soʻzlarning turgʻun birikmasi boʻlib, u funksional barqarorligi bilan ajralib turadi. Shunga qaramay har bir til tizimining huquqiy terminologiyasi faqat oʻziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Huquq ijtimoiy munosabatlarning eng muhim tartibga soluvchisidir. Huquqning eng muhim belgilari rasmiy aniqlik va majburiylik xususiyatidir. Rasmiy aniqlik huquqning mavjudligida ifodalanib, lingvistik vositalarsiz tasavvur etib boʻlmaydigan jarayondir. Huquqiy tartibga solishning samaradorligi koʻp jihatdan normativ hujjatlarning sifati ularda qonun chiqaruvchi organlarning vazifasi juda muhim ekanligini koʻrsatadi.

Mashhur rus huquqshunosi I.A.Pokrovskiy taʼkidlaganidek, “Rivojlanayotgan inson shaxsi qonunga qoʻyadigan birinchi talablardan biri bu muayyan huquqiy normalarga boʻlgan talabdir”. Bundan tashqari uning fikricha, huquqiy normalarning aniqligisiz hech qanday huquq tushunchasini tasavvur etib boʻlmaydi. [2, 78]

Yana bir mashhur fransuz huquqshunosi F.Jenyaning fikricha, qonun ijodkorligi va huquqni qoʻllash faoliyatida faqat qoʻllanadigan. Qonunchilik tafakkurini lingvistik shaklda gavdalantirishning maxsus vositalari va usullari mavjud. Bu vositalar qonun oldida turgan alohida vazifalar, mavzuni koʻrsatishning oʻziga xos usuli, qonun chiqaruvchi fikrini

ifodalash uchun tilning maxsus lugʻat tarkibi tufayli adabiy nutqning mustaqil qonunchilik uslubini ajratib koʻrsatishga asos boʻladi. [3, 167] Yuridik adabiyotlarda ushbu taqdimot uslubi “qonun tili” sifatida tavsiflanadi. Huquqiy hujjatlar tilining oʻziga xos xususiyatlari haqida gapirilganda, baʼzilar mualliflar uni qonun tili, boshqalari esa maxsus huquqiy til mavjudligi haqida gapiradi. Biroq, yuridik tilning oʻziga xos xususiyatlari toʻgʻrisidagi qoida olimlar orasida juda koʻp bahs-munozaralarga sabab boʻladi.

Taniqli venger huquqshunosi I.Szabonning fikricha “yuridik til” deb ataladigan narsa mohiyatan maxsus iboralar, texnik atamalar bilan toʻldirilgan oddiy tildan boshqa narsa emas, yaʼni til vositalari aniqroq ishlatilsa bas.

Ushbu pozitsiyani qoʻllab-quvvatlagan E.E. Pryashnikov va E.M. Smorgunovning taʼkidlashicha, qonunchilik tili jamoat faoliyatining turli sohalariga taalluqlidir. Bu xususiyat uni tor ixtisoslashgan sohaga xizmat qiluvchi oʻz lugʻatiga, maxsus terminologiyasiga ega boʻlgan tillardan ajratib turadi. Bu pozitsiya barcha mualliflar tomonidan qoʻllab quvvatlanmaydi. Ularning aksariyati ijtimoiy huquqiy tilning qarama-qarshi nuqtai nazariga amal qiladilar. Darhaqiqat, huquqiy matn ijtimoiy munosabatlarning eng keng doirasi va ularning subyektlari uchun kengaytirilgan boʻladi. Biroq, qonunda maxsus tilning mavjudligini nomlash, ularni turli xil professional yuridik faoliyatning oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olmaydilar.

Mahalliy normativ-huquqiy hujjatlarning sifati, ularning tilini tahlil qilish asosan huquqiy (qonunchilik) texnologiyasi muammolari doirasida amalga oshiriladi. Aksariyat mualliflar huquqiy texnikani ishlab chiqishda normativ-huquqiy hujjatlarni roʻyxatga olish va tizimlashtirishda qoʻllanadigan vositalar, texnikalar va qoidalar toʻplami deb hisoblashadi. [4,231]. V.N.Kartashov qoʻshimcha ravishda, yuridik texnikani kengroq talqin qiladi.

Yuridik texnikaning eng muhim tarkibiy elementlaridan biri, muhim vosita sifatida koʻpchilik tadqiqotchilar yuridik terminologiyaga murojaat qiladilar. Termin har qanday fan yoki hunarda qabul qilingan maxsus ibora yoki belgidir. [ssss] Bundan tashqari atamalar maxsus soʻzlar emas, balki maxsus funksiyadagi soʻzlardir.

Har bir fan har bir bilim sohasining oʻz atamalari bor. Termin ostida qonun tiliga nisbatan huquqiy maʼnoga ega boʻlgan soʻz yoki iboralar tushuniladi. Huquqiy atmalarning xususiyatlari va roʻlidan kelib chiqib aksariyat mualliflar ularni yuridik texnikaning asosiy vositalari (huquqiy va texnik vositalar) sifatida tavsiflaydilar. Bu albatta huquqiy voqelikda ushbu hodisaning toʻgʻritavsifidir. Ammo, bizning fikrimizcha terminologiyaning bunday tavsifi yetarli emas, chunki u terminologiyaning roli va oʻrnini faqat bir, rasmiy huquqiy tomondan belgilaydi.

S.S.Alekseyev oʻz asarlarida kengroq tushuncha sifatida “yurisprudensiya” terminini qoʻllagan, u yuridik texnikani ham, jinoyatlarni tergov qilish texnikasini ham (kriminologiya), sud ishlarini yuritish texnikasi va hujjatlarni yuritish texnikasini ham tushunadi. [5,

219]Yuridik atamalarning muhim xususiyati ularning yaqin aloqasi hisoblanadi. Shuning uchun ularning rivojlanishi huquq nazariyasi va umuman huquqiy tartibga solishning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Keyingi yillarda jahon miqiyosida ichki davlatchilikning kengayishi, jamiyatni demokratlashtirish va huquq fanining rivojlanishi bilan qonun hujjatlarida qonun ustuvorligi, ijtimoiy davlat, inson huquqlari va boshqa shu kabi atamalar keng tarqaldi. Tabiiyki, ularning konstitutsiyaviy o,rnini mustahkamlash muayyan ilmiy nazariy asoslashni va umuman huquq fanini rivojlantirishni talab etadi. Zero, yuridik atamalarni nafaqat texnik vosita balki eng muhim ilmiy huquqiy kategoriya sifatida ko,,rib chiqishni talab qiladi.

XULOSA

Shunday qilib, huquqiy terminologiya va u bilan belgilanadigan tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog,,liqdir. Ba,,zida ular o,,rtasida fundamental farqlar kuzatiladi. Huquqiy terminologiya yuridik texnikaning eng muhim vositasi, konsepsiyasini ilmiy jihatdan qonunni nazariy jihatdan tavsiflovchi vosita sifatida ko,,rib chiqadi.

REFERENCES

1. Керимов. Д.А. Законотетельная техника : науч.-метод. и учеб. Пособие.М.:НОРМА-ИНФРА-М 1998.
2. Керимов. Д.А. Культура и техника законодательства. М.:юррид.лит.,1991
3. Карташев.В.Н. Юридическаятехника, тактика, стратегия и технология. Н.Новгород ,2000
4. Покровский И.А. Основнке проблемы гражданского права. М.: Статут, 2013.
5. Толстик В.А. Юридическая терминология. России, 2012